

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 451

Finanse publiczne

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Agnieszka Flasińska
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Justyna Mroczkowska
Łamanie: Małgorzata Myszkowska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-319
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-618-3

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Tomasz Banasik, Katarzyna Brzozowska-Rup: Metodologiczne aspekty oceny oddziaływania OFE na rozwój gospodarczy w Polsce / Methodological aspects of assessment of Pension Funds influence on the economic development of Poland	11
Krzysztof Berbeka: Polityka klimatyczna w warunkach kryzysu finansowego / The climate policy in the conditions of financial crisis	27
Marcin Brycz: ATP-pension fund's investments and consumption in Sweden 1961–1994. Past example, but problem still not resolved / Inwestycje funduszy emerytalnych ATP a konsumpcja w Szwecji (1961–1994). Miniony przypadek, lecz problem wciąż aktualny	40
Agnieszka Deresz, Marian Podstawka: Zróżnicowanie obciążeń fiskalnych dochodów osób fizycznych w Polsce / Differentiation of tax burden on individual taxpayers in Poland.....	52
Marek Dylewski: Instrumenty stabilizowania długoterminowej równowagi finansowej JST / Instruments for stabilizing the long-term financial balance of LGU	64
Beata Zofia Filipiak: Dylematy pomiaru potencjału finansowego jednostek samorządu terytorialnego – dobór czynników i ich pomiar / Dilemmas of measuring the potential financial – selection of factors and their measurement	75
Mateusz Folwarski: Czynniki wpływające na rozwój sieci bankomatów w krajach Europy Środkowej / Factors affecting the development of the ATM network in Central Europe	89
Maria Magdalena Golec: Zmiany regulacyjne w sektorze Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo-Kredytowych i ich ocena / Regulatory changes in the cooperative savings and credit unions and their evaluation	99
Marcin Gospodarowicz: Efektywność wspierania rozwoju przedsiębiorczości ze środków UE w gminach na obszarach wiejskich w Polsce w latach 2007–2013 / Efficiency of entrepreneurship support from EU funds in rural communes in Poland (2007–2013).....	110
Gabriela Gurgul: Kierunki kreacji marki i zmiany w zarządzaniu produktami bankowymi wobec tła gospodarczo-politycznego oraz oczekiwań klientów detalicznych / Directions of brand creation and changes in managing banking products (against an economic and political background and expectations of retail customers)	122

Mariusz Hamulczuk, Marcin Idzik: Zgodność i predyktywność testów koniunktury bankowej z koniunkturą ogólnogospodarczą / Compliance and forecasting of the surveys of the banking situation with the overall economic situation.....	134
Aneta Kargol-Wasiluk, Adam Wyszowski: Preferencje podatkowe wspierające działalność B + R w ramach podatków dochodowych w Polsce i w Wielkiej Brytanii / Tax incentives supporting R&D activities in Poland and in the United Kingdom.....	145
Krzysztof Kil, Radosław Ślusarczyk: Determinanty marży odsetkowej banków w Polsce w okresie pokryzysowym / Determinants of banks' net interest margins in Poland.....	162
Julitta Koćwin: Sytuacja konsumenta na rynku szarej bankowości / The consumer situation on the informal banking market.....	175
Magdalena Kogut-Jaworska: Pomoc publiczna i jej szczególne znaczenie w systemie wsparcia publicznego w Polsce / Public aid and its particular role in the system of state aid in Poland.....	187
Agnieszka Kristof: Skarb Państwa w roli właściciela przedsiębiorstw / State treasury as the owner of companies.....	198
Justyna Kujawska: Wpływ struktury finansowania na wyniki funkcjonowania systemów opieki zdrowotnej w krajach Unii Europejskiej / The impact of financing structure on the healthcare systems outcomes in the European Union countries.....	207
Elwira Leśna-Wierszolicz: IKE i IKZE jako dobrowolne formy gromadzenia oszczędności emerytalnych / Individual retirement accounts and individual retirement security accounts as voluntary forms of pension savings.....	219
Marta Maier: System zabezpieczenia emerytalnego a starzenie się społeczeństwa w Polsce / Pension security system and aging society in Poland.....	230
Dariusz Malinowski, Marcin Krawczyk: Oddziaływanie ekspansji fiskalnej wspomaganej przez monetarną na produkcję – ujęcie teoretyczne i na przykładzie wybranych gospodarek / The impact of money accommodated fiscal expansion on production – theory and experience of selected countries.....	240
Paweł Marszałek: Disintermediation of banks – causes and consequences / Dezintermediacja banków – przyczyny i konsekwencje.....	256
Małgorzata Mazurek-Chwiejczak: Wydajny fiskalnie system podatkowy – w poszukiwaniu modelowych rozwiązań / The fiscally efficient tax system – in search of model solutions.....	268
Dominika Mierzwa, Ewa Błaszke: Źródła finansowania zewnętrznego jednostek samorządu terytorialnego na przykładzie miasta Wrocławia / The sources of external funding of local government entities on the example of the city of Wrocław.....	280

Elżbieta Izabela Misiewicz: Zmiany przepisów o jednym procencie należnego podatku dochodowego od osób fizycznych a zachowanie podatników / Changes in one percent of the tax regulations and tax-payers behaviour...	291
Monika Pasternak-Malicka: Funkcja fiskalna podatku od towarów i usług a znieczulenie podatkowe / Tax illusion and its impact on the fiscal function of the taxation of goods and services	301
Jacek Pera: Ocena wpływu zadłużenia zagranicznego na ryzyko kredytowe Polski w modelu roszczeń warunkowych / Impact of foreign debt on Polish credit risk in the model of contingent claims approach	314
Elwira Pindyk: Wpływ zmiany systemu opodatkowania nieruchomości od osób fizycznych na budżet gminy / Impact of changes in taxation of real estates of individuals on district's budget.....	329
Piotr Podsiadło: Pomoc publiczna w formie gwarancji – analiza jakościowa i ilościowa z perspektywy polityki fiskalnej / State aid in the form of guarantees – qualitative and quantitative analysis from the perspective of fiscal policy.....	347
Magdalena Rękas: Ulgi na dzieci jako instrument polityki rodzinnej a niska dzietność w Polsce / Relief for children as an instrument of family policy and low fertility in Poland	360
Katarzyna Rola: Wpływ podatku akcyzowego na konsumpcję alkoholi / Impact of excise tax on alcohol products consumption	374
Alicja Sekuła, Roman Fandrejewski: Naruszenie dyscypliny finansów publicznych w zakresie wykorzystania subwencji ogólnej / The violation of public finance discipline with respect to the use of general grant	385
Tomasz Sobczak: Rola krajowych oszczędności w poglądach wybranych ekonomistów Polski międzywojennej / The role of domestic savings in views of chosen economists of interwar-Poland.....	398
Błażej Socha: Działalność innowacyjna a wyniki finansowe przedsiębiorstw / Innovation and financial performance	411
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałazka: Aktywność inwestycyjna mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw w województwie lubelskim / Investment activity of micro-, small and medium-sized enterprises in the region of Lublin	420
Michał Sosnowski: Transfer pricing issues in taxation of related entities / Problematyka cen transferowych w opodatkowaniu podmiotów powiązanych.....	431
Wacława Starzyńska: Metody statystyczne w analizie rynku zamówień publicznych / Statistical methods in analysis of public procurements	448
Małgorzata Szczepaniak: Nierównowaga finansów publicznych w Polsce na tle krajów Europy Środkowo-Wschodniej i UE 28 / Conditions of public finances' imbalance in Poland compared to the countries of Central and Eastern Europe and all European countries (EU 28).....	457

Joanna Śmiechowicz, Paulina Kozak: Diagnoza skutków polityki podatkowej gmin w Polsce w latach 2003–2015 / The issue of maximization of own revenue potential and the tax policy of municipalities in Poland in the years 2003–2015	468
Tomasz Śmietanka: Gospodarka finansowa gmin Grójec, Kozienice, Szydłowiec w latach 2003–2016 jako czynnik rozwoju lokalnego / Financial economy of the communes Kozienice, Grójec, Szydłowiec in the years 2003–2016 as a factor of sustainability development at the local level	479
Anna Świrska: Skuteczność mechanizmu subwencjonowania w wyrównywaniu sytuacji dochodowej gmin / Effectiveness of the subsidizing mechanism in equalizing the income situation of municipalities.....	497
Malgorzata Twarowska: Wpływ dodatkowego opodatkowania sektora finansowego na napływ zagranicznych inwestycji bezpośrednich w krajach UE / Impact of additional financial sector taxation on the Foreign Direct Investment inflow in the EU countries	509
Maciej Woźniak, Robert Lisowski: Ocena związku preferencji podatkowych z poziomem inwestycji przedsiębiorstw w Polsce / Evaluation of relationship between fiscal instruments and investments of companies in Poland	520
Mariusz Zieliński: Klienci i pracownicy jako beneficjenci działań CSR w sektorze bankowym w Polsce / Customers and employees as recipients of CSR activities in the banking sector in Poland	533
Arkadiusz Żabiński, Elżbieta Pohulak-Żołędowska: Fiskalne uwarunkowania budowy systemu podatkowego w wybranych krajach / Fiscal stimulants of creation of tax system in chosen countries	543

Wstęp

Publikacja *Finanse publiczne* została wydana w ramach Prac Naukowych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Poszczególne jej części stanowią dorobek pracowników naukowych najbardziej liczących się w Polsce ośrodków naukowych. Przedstawione opracowania odnoszą się do całego spektrum problemów naukowo-badawczych związanych z finansami publicznymi i polityką fiskalną. Poszczególni autorzy prezentują wyniki swoich badań teoretycznych i empirycznych w zakresie zarządzania dochodami i wydatkami budżetu centralnego oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego, w kontekście zarówno reformy finansów publicznych, reformy systemu emerytalnego, pomocy publicznej, jak i teoretycznych podstaw realizacji wyznaczonych celów przez narzędzia polityki fiskalnej.

Niniejsza publikacja jest adresowana do środowisk naukowych i studentów wyższych uczelni oraz osób, które w praktyce gospodarczej mają styczność ze stroną dochodową lub wydatkową polityki fiskalnej.

Poszczególne fragmenty książki były recenzowane przez profesorów uniwersytetów, w większości kierowników katedr finansów, katedr ekonomii oraz polityki ekonomicznej, którym chciałbym podziękować za rzetelne recenzje. Składam również wyrazy uznania pracownikom Katedry Ekonomii i Polityki Ekonomicznej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu oraz pracownikom Wydawnictwa za wiele wysiłku i zaangażowanie, dzięki któremu powstała ta publikacja.

Mam głębokie przekonanie, że książka *Finanse publiczne*, którą oddajemy w Państwa ręce, będzie inspiracją do dalszych badań i dociekań naukowych oraz do powstania równie inspirujących opracowań w przyszłości.

Jerzy Sokołowski

Marta Maier

Politechnika Gdańska
e-mail: marta_maier@poczta.onet.pl

SYSTEM ZABEZPIECZENIA EMERYTALNEGO A STARZENIE SIĘ SPOŁECZEŃSTWA W POLSCE

PENSION SECURITY SYSTEM AND AN AGING SOCIETY IN POLAND

DOI: 10.15611/pn.2016.451.19

Streszczenie: Drugie przejście demograficzne nawiązuje do przemian wzorca płodności, czyli spadku liczby urodzeń oraz przesunięcia dominanty wieku rodzenia. Proces odtwarzania pokoleń utrzymuje się poniżej prostej zastępowalności pokoleń. Zmianom demograficznym towarzyszy nieprzerwanie wydłużanie się ludzkiego życia odzwierciedlające się gwałtownym rozwojem zjawiska starzenia się społeczeństwa oraz spadkiem osób w wieku produkcyjnym. Duże obciążenie systemu emerytalnego stanowi zagrożenie dla zachowania jego stabilności. Konieczna jest modyfikacja wieku emerytalnego, tak aby wydłużenie długości życia stało się równoznaczne z wydłużeniem aktywności zawodowej osób starszych. Konieczne jest podjęcie działań niezbędnych celem zachowania odpowiednich proporcji między grupą osób w wieku produkcyjnym a osobami w wieku poprodukcyjnym. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wpływu zjawiska starzenia się społeczeństwa na system emerytalny w Polsce. Zakres opracowania obejmuje przegląd literatury oraz wykorzystanie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Słowa kluczowe: starzenie się społeczeństwa, zmiany demograficzne, system emerytalny.

Summary: The second demographic transition refers to changes in fertility pattern, i.e., birth rate drop and the shift of the dominant of childbearing age. The recovery process across generations remains below the replacement of generations rate. Demographic changes are accompanied by a continuous lengthening of the human life, which is connected with the rapid growth of an aging population and decrease in the number of people of working age. Heavy burden of the pension system becomes a threat to the preservation stability. Retirement age needs to be modified, so that the life span extension become synonymous with elderly prolonged activity. It is necessary to take the action in order to maintain appropriate balance between number of people of working age and those who have been retired. This article provides the proper approach to demographic structure changes and its impact on retirement plan system in Poland. The purpose of this article is to present the impact of an aging population on the pension system in Poland. The scope of the study includes a literature review and use of the data of the Central Statistical Office.

Keywords: aging population, demographic changes, pension system.

1. Wstęp

Zjawisko starzenia się społeczeństwa, którego doświadcza Polska, traktować należy jako unikatowe, gdyż jak dotąd nie odnotowano tak radykalnego wzrostu liczby osób starszych w społeczeństwie. Starzenie się ludności jest wynikiem gwałtownego zmniejszenia się dzietności oraz wydłużenia przeciętnego trwania ludzkiego życia – w 2010 r. przeciętne trwanie życia wynosiło w przypadku kobiet 80,1 roku, a mężczyzn 71,7 roku, do 2060 r. wielkości te mają kolejno osiągnąć wartości 87,9 oraz 82,4 [GUS 2014b, s. 2]. Przekształceniu uległ także wzorzec płodności kobiet. Obecnie kobiety opóźniają wiek urodzenia pierwszego dziecka lub w niektórych przypadkach decydują się na bezdzietność. Zmiany, które obserwujemy, są zatem nieodłącznie związane z drugim przejściem demograficznym¹. Poprawa jakości życia oraz łatwość w dostępie do usług medycznych bezpośrednio wpływają na wydłużenie ludzkiego życia. Dochodzi tym samym do lawinowego wzrostu liczby osób starszych w strukturze ludności (tzw. podwójne starzenie się społeczeństwa). Dla systemu emerytalnego czynnik ten ma istotne znaczenie, gdyż wydłuża się okres możliwości pobierania świadczeń emerytalnych.

Wymienione powyżej procesy wraz z sukcesywnym zmniejszaniem się odsetka ludzi młodych przekładają się na dynamiczny wzrost liczby osób powyżej 65 roku życia w społeczeństwie (mediana wieku w 2010 r. wynosiła w Polsce 37,7, według prognoz w 2030 r. wzrośnie do 45,3, osiągając w 2060 r. szacunkową wielkość 51,2) [Eurostat 2012, s. 12-15], przekładając się na wzrost współczynnik obciążenia demograficznego.

Obecne zmiany demograficzne ludności są na tyle zaawansowane, że zmiana trendów jest w zasadzie niemożliwa, a wpływ na sytuację w przyszłości jest wysoce ograniczony. Jednakże kluczowe staje się zrozumienie zachodzących zmian, gdyż sytuacja ludnościowa państwa ma znaczenie w aspekcie kondycji makroekonomicznej oraz społecznej. Konsekwencje zmian demograficznych związane są ze wszystkimi obszarami działania państwa i odczuwalne we wszystkich dziedzinach życia społecznego.

Przemiany demograficzne i ich konsekwencje (przede wszystkim zjawisko starzenia się społeczeństwa) mają bezpośredni wpływ na system emerytalny (wydłużony okres pobierania emerytur), prowadząc do zachwiania jego stabilności i adekwatności.

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie skutków zmian demograficznych dla systemu zabezpieczenia emerytalnego w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska starzenia się społeczeństwa, jako czynnika mającego bezpośredni wpływ na charakter zachodzących zmian.

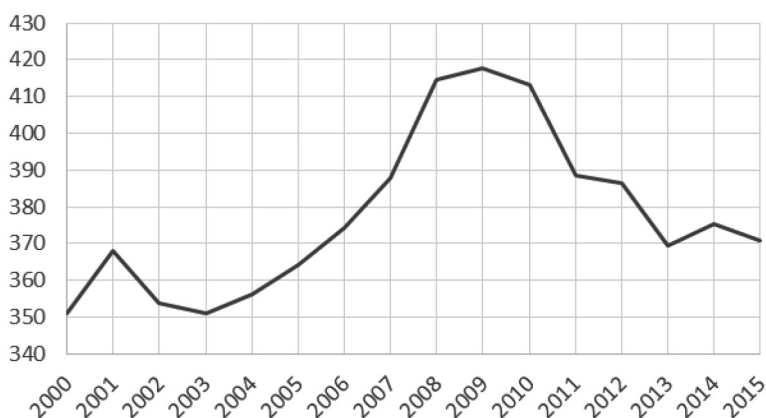
¹ Teoria drugiego przejścia demograficznego określana jest jako jednokierunkowy proces zmian zachowań demograficznych, odnoszący się przede wszystkim do sfery małżeńskiej i rodności. Zrywa się z ciągłością przemian i stabilizacją, jakie proponowała teoria przejścia demograficznego.

2. Przemiany demograficzne w Polsce – zjawisko starzenia się społeczeństwa

W Polsce wraz z transformacją systemową rozpoczął się okres intensywnych zmian demograficznych, który stworzył obraz tzw. nowej demografii. Zmiany struktury demograficznej ludności charakteryzują się obecnie przede wszystkim przyspieszeniem procesu starzenia się społeczeństwa. Dodatkowo zmniejszeniu ulega liczba osób w wieku produkcyjnym, potęgując tym samym zjawisko starzenia się zasobów pracy. Już w 2000 r. utracona została zdolność do odtwarzania się poprzez przyrost naturalny (równowaga pomiędzy liczbą urodzeń a zgonów została zachwiana).

Odnosząc się do nowego porządku demograficznego w Polsce, należy podkreślić fakt występowania niskiej liczby urodzeń oraz bardzo niskiego współczynnika dzietności (rys. 1, 2).

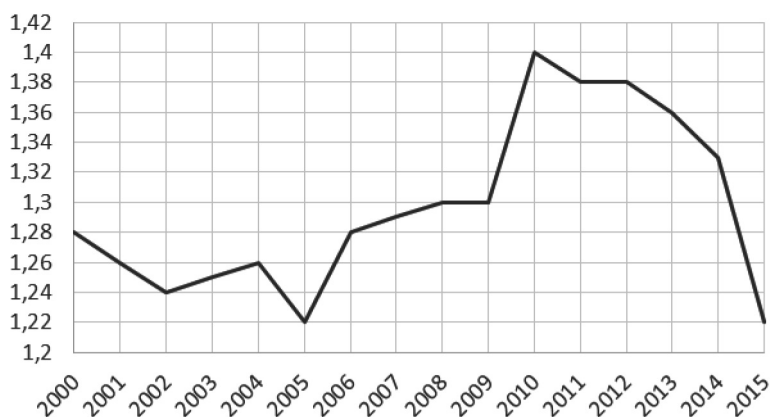
Polska należy do państw o niskiej dzietności, której umowną granicą jest współczynnik dzietności zachowany na poziomie 1,3 (wartość poniżej tego wskaźnika oznacza skrajnie niską dzietność). Już w 2000 r. granica ta została w Polsce przekroczona, osiągając wartość 1,22. Współczynnik dzietności, który utrzymuje się blisko progu niskiej płodności, jest zjawiskiem niepokojącym, gdyż szansa powrotu do względnie wyższej dzietności staje się wysoce utrudniona ze względu na tzw. pułapkę niskiej płodności².

Rys. 1. Liczba urodzeń w Polsce w latach 2000–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2016, s. 29].

² „Pułapka niskiej płodności” zakłada, iż zmniejszeniu liczby urodzeń towarzyszą trzy wzajemnie uzupełniające się mechanizmy, a mianowicie: o charakterze demograficznym, społecznym oraz ekonomicznym. Zmiany struktury demograficznej, którym towarzyszy długookresowy niski poziom dzietności, są tak głęboko zakorzenione, że powrót do zjawiska zastępowalności pokoleń staje się niemożliwy do osiągnięcia.

Rys. 2. Współczynnik dzietności w Polsce w latach 2000–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2016, s. 29].

Mechanizm demograficzny odzwierciedla sprzężenie zwrotne, jakie zachodzi pomiędzy liczbą urodzeń i dzietnością a strukturą wieku. Im mniejsza liczba urodzeń, tym stosunkowo mniej osób młodych w społeczeństwie, a w konsekwencji następuje przyspieszenie rozwoju starzenia się ludności. Spotęgowanie omawianego procesu będzie miało bezpośredni wpływ na strukturę wieku ludności, podkreślając negatywny impet wzrostu liczby ludności, powodujący trwały jej spadek.

Postępujący proces starzenia się społeczeństwa oznacza także wzrost czynnika obciążenia ekonomicznego, który odnosi się do występującego w społeczeństwie sprzężenia zwrotnego, jakie pojawia się pomiędzy procesem starzenia się a sukcesywnie zmniejszającą się liczbą urodzeń [Kielkowska 2013, s. 12].

Nowa sytuacja demograficzna wynika także z wydłużenia przeciętnego trwania ludzkiego życia (tab. 1).

Tabela 1. Przeciętne trwanie ludzkiego życia w Polsce w okresie 2000–2050

Rok	Mężczyźni	Kobiety	Rok	Mężczyźni	Kobiety
2015	73,5	81,5	2035	79,1	85,6
2020	74,9	82,5	2040	80,3	86,5
2025	76,3	83,6	2045	81,6	87,4
2030	78,0	84,8	2050	83,0	88,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2014a, s. 17].

Obecne zmiany długości życia charakteryzują się przede wszystkim faktem wydłużania się oczekiwanego trwania życia względem najstarszych roczników. Przyczynia się to do intensyfikacji procesu starzenia się społeczeństwa, co spowodowa-

ne jest wchodzeniem pokolenia wyżu lat 50. poprzedniego stulecia w wiek starszy, czyli 65+.

Długookresowe prognozy pokazują jednoznacznie, że do 2060 r. odsetek osób starszych w polskim społeczeństwie wzrośnie do poziomu 36,2% [GUS 2014a]. Dodatkowo wzrośnie również odsetek osób powyżej 80 roku życia (podwójne starzenie się społeczeństwa) do 13,1%. Z punktu widzenia systemu zabezpieczenia emerytalnego zmiany, jakie zachodzą w ramach struktury demograficznej ludności, mają istotne znaczenie, gdyż zmniejsza się liczba osób w wieku produkcyjnym, czyli potencjalnych zasobów siły roboczej.

3. System emerytalny w Polsce

System zabezpieczenia emerytalnego stanowi ogół zasad oraz rozwiązań instytucjonalnych, który poprzez gromadzenie środków (składek) gwarantuje wypłatę dochodów pieniężnych w okresie starości. Nierozerwalnie związany jest z tzw. ryzykiem starości, którą należy rozumieć jako zakończenie aktywności zawodowej jednostki. Wspomniana konstrukcja powinna umożliwiać alokację dochodów pomiędzy produkcyjnym i poprodukcyjnym etapem cyklu życia jednostki przy jednoczesnym zachowaniu wyrównanego poziomu konsumpcji [Jurek 2012].

System emerytalny stanowi istotne ogniwo struktury mechanizmu umowy społecznej – międzypokoleniowego kontraktu. Jego poprawne funkcjonowanie wymaga powszechnego udziału społeczeństwa.

Do 1998 r. w Polsce funkcjonował system określany mianem repartycyjnego, polegający na wykorzystaniu bieżących składek na pokrycie obecnych wydatków, na zasadzie umowy międzypokoleniowej. Prekursorem systemu był niemiecki kanclerz Otto von Bismarck, a początki systemu datowane są na przełom XIX i XX w.

System znajdował zastosowanie w sytuacji, gdy niewielka grupa emerytowanych pracowników przypadała na wysoką liczbę osób w wieku produkcyjnym [Szymkiewicz 2012, s. 1].

System repartycyjny doskonale sprawdzał się szczególnie w pierwszej połowie XX w., gwarantował zabezpieczenie socjalne ludziom starym zwykle kilkakrotnie wyższe niż suma składek przez nich opłaconych. Efektywność systemu determinują czynniki geograficzne oraz ekonomiczne, tj. proporcje pomiędzy opłacającymi składki a pobierającymi świadczenia emerytalne, wysokość wynagrodzenia oraz produktywność.

W drugiej połowie XX w. system emerytalny charakteryzował się całkowitym odwróceniem proporcji pomiędzy analizowanymi grupami interesów. W wysoko rozwiniętych społeczeństwach zaobserwowano gwałtowne wydłużenie życia oraz spadek poziomu dzietności [Jurek 2012].

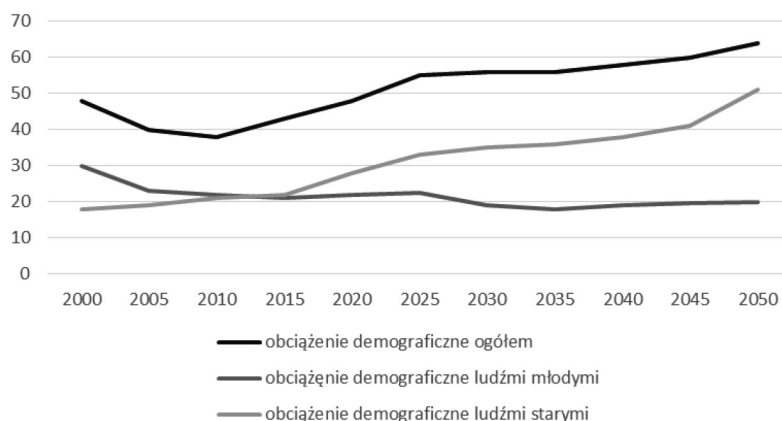
Wraz z zachodzącymi w strukturze demograficznej Polski zmianami efektywne funkcjonowanie wspomnianego systemu okazało się niemożliwe. Konieczność wprowadzenia reformy systemu emerytalnego podyktowana została również bra-

kiem stabilności, stosunkowo wysokimi kosztami oraz niesprawiedliwością wynikającą z ograniczenia aktywności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym. Możliwość wcześniejszego przejścia na emeryturę wraz z rosnącym bezrobociem spowodowały zachwianie równowagi pomiędzy liczbą emerytów i osób aktywnych zawodowo.

By umożliwić wypłacalność funkcjonującego wówczas systemu, na przełomie lat 1981 i 1998 składki na ubezpieczenie społeczne wzrosły trzykrotnie. Przeprowadzone zmiany okazały się niewystarczające w kontekście pokrycia bieżących świadczeń, dlatego też zdecydowano się na uzupełnienie różnicy z budżetu państwa (udział wydatków związanych ze świadczeniami emerytalnymi wzrósł z 12,6% w 1991 r. do 15,2% w 1996 r.) [Szymkowicz 2012, s. 1].

Zwiększenie wysokości składki na ubezpieczenia społeczne negatywnie wpłynęło na konkurencyjność przedsiębiorstw funkcjonujących na polskim rynku oraz na spadek wydatków na inwestycje. Obciążenie pracodawców kosztami ubezpieczeń społecznych wzmocniło występowanie zjawiska tzw. szarej strefy [Szymkowicz 2012].

Istotną wadę poprzedniego systemu emerytalnego stanowił brak zależności pomiędzy uzyskiwanymi zarobkami i stażem pracy a wysokością uzyskiwanych świadczeń emerytalnych.

Rys. 3. Obciążenie demograficzne w Polsce w latach 2000–2050

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2014b, s. 39].

Konsekwencje zmian w strukturze demograficznej stanowią odwrócenie wartości obciążenia demograficznego, które od 2000 r. (gdy współczynnik wynosił 43) do 2015 r. wzrosło do poziomu 48. Prognozuje się, iż wspomniana wartość ulegnie zwiększeniu do poziomu 64 w 2050 r. Oznacza to, iż na płatnikach składek (ludność w wieku produkcyjnym) w 2050 r. spoczywać będzie odpowiedzialność utrzymania o 11 mln więcej ludzi w wieku poprodukcyjnym. Jednakże to wewnętrzna struktura

wskaźnika obciążenia demograficznego stanowi o sile dokonujących się przeobrażeń. Ludność produkcyjna będzie w większości obciążona utrzymaniem 52 osób w wieku poprodukcyjnym oraz ok. 22 w wieku przedprodukcyjnym, natomiast w połowie ubiegłego stulecia liczba osób starszych będących na utrzymaniu płatników składek wynosiła 8 osób starszych oraz 45 dzieci [ZUS 2012, s. 6].

Pogłębiające się zjawisko starzenia się społeczeństwa wymaga opracowania emerytalnego systemu kapitałowego, polegającego na tym, iż składki opłacane przez osobę w wieku produkcyjnym gromadzone są na indywidualnym koncie i na jego podstawie wypłacane są świadczenia emerytalne dla jednostki.

W gospodarkach kapitalistycznych najbogatszą grupę społeczną stanowią osoby, które przez okres całego życia gromadziły zasoby finansowe, nieruchomości, pojazdy, udziały w przedsiębiorstwach lub w funduszach inwestycyjnych. W gospodarkach charakteryzujących się socjalistyczną przeszłością głównym beneficjentem wszelkich możliwych dóbr było państwo. W okresie transformacji władza uzyskała kapitał, który został wypracowany przez osoby będące obecnie w wieku poprodukcyjnym. Dlatego też w 1999 r. została przeprowadzona kosztowna reforma systemu emerytalnego, której następstwem stało się pogłębianie długu publicznego. Należy zaznaczyć, iż utrzymanie systemu repartycyjnego, w perspektywie długoterminowej, prowadziłyby do generowania jeszcze wyższych kosztów.

Mimo pogłębiania się zjawiska starzenia się społeczeństwa w 2011 r. zdecydowano się na ograniczenie udziału zabezpieczenia kapitałowego w funkcjonującym systemie emerytalnym. Wspomniane rozwiązanie rodzi może poważne konsekwencje w sprawnym realizowaniu umowy międzypokoleniowej. Warto zaznaczyć, iż problem modelu repartycyjnego nie wynika z konsekwencji przemian demograficznych, lecz obowiązujących rozwiązań instytucjonalnych. Modyfikacja wieku emerytalnego – momentu, w którym określona jednostka przestaje być produktywna i rozpoczyna pobieranie składek, może stanowić rozwiązanie dla pogłębiającego się kryzysu systemu emerytalnego.

Obecny kształt umowy międzypokoleniowej został uformowany w zgoła innej rzeczywistości gospodarczo-ekonomicznej, co jedynie dowodzi nieaktualności ówczesnych rozwiązań.

4. Skutki przemian demograficznych dla systemu emerytalnego

„Starość” określana jako ryzyko socjalne, czyli ryzyko związane z utratą pracy i zarobków, ściśle związana jest z systemem zabezpieczenia emerytalnego. Jeżeli wcześniej emerytury dożywali tylko nieliczni, tak teraz dotrwanie do wieku emerytalnego jest praktycznie zdarzeniem pewnym, a pozostawanie przy dezaktywacji zawodowej staje się coraz dłuższe.

Demograficzne starzenie się społeczeństwa traktowane jest jako zjawisko o charakterze globalnym. Mediana wieku ludności podlega sukcesywnemu wzrostowi,

przez co tempo starzenia demograficznego rośnie³. Zmiany, jakie zachodzą w strukturze wieku ludności, mają zatem zasadniczy wpływ na system emerytalny (rośnie tym samym obciążenie systemowe), a mianowicie:

- zwiększa się liczba osób starszych w społeczeństwie, tym samym potencjalnych beneficjentów systemu emerytalnego (jednocześnie spada liczba osób płacących składki),
- wydłuża się przeciętne trwanie ludzkiego życia, co oznacza dłuższy okres pobierania świadczeń emerytalnych.

Obecnie na jednego emeryta przypadają 4 osoby w wieku produkcyjnym, do 2035 r. liczba ta zmniejszy się do 2 osób [GUS 2014b]. Współczynnik obciążenia systemowego (stosunek przeciętnej liczby emerytów względem osób ubezpieczonych) jest wysoki – wynosi obecnie 0,57 [GUS 2014b], co wynika ze stosunkowo niskiej aktywności zawodowej osób starszych.

Okres pobierania emerytur w ostatnich latach uległ zwiększeniu w związku z wydłużeniem trwania życia. Moment przejścia na emeryturę w rzeczywistości jest znacznie niższy niż ustawowy wiek emerytalny, dlatego też czas pobierania emerytury radykalnie się wydłużył. Niska efektywność przechodzenia na emeryturę jest wysoce niekorzystna dla systemu zabezpieczenia emerytalnego. Możliwość wcześniejszego przejścia na emeryturę skraca okres składkowy, zwiększając jednocześnie wydatki emerytalne.

Niesprzyjająca sytuacja na rynku pracy stwarza szansę na wcześniejsze przechodzenie na emeryturę, z drugiej strony stanowi zachętę dla młodych ludzi do jak najdłuższego kształcenia się, zwiększając szanse na znalezienie pracy. Czynniki te powodują jednak skrócenie okresu składkowego, zwiększając obciążenie systemowe.

Duże obciążenie systemu emerytalnego stanowi zagrożenie dla zachowania stabilności systemu emerytalnego. Zbyt „hojny” system emerytalny związany jest z rozszerzonymi gwarancjami ze strony państwa, jednakże w sytuacji rozwoju zjawiska starzenia się społeczeństwa staje się niemożliwy. Konieczne jest wówczas zwrócenie się ku adekwatności systemu emerytalnego, który, definiując wysokość świadczeń emerytalnych, uzależnia je od systemu. Dodatkowo umożliwi zachowanie solidarności międzypokoleniowej, tak istotnej przy zachodzących przekształceniach struktury wieku ludności.

Współczesne zmiany demograficzne zmuszają do podejmowania działań, które zapewnią odpowiednią efektywność funkcjonowania systemu emerytalnego, przede wszystkim w związku z deficytem zasobów pracy. Starzenie się społeczeństwa, wymagające podejścia obiektywnego do zagadnienia, jest wyzwaniem dla finansowania systemu emerytalnego w związku z transferem środków finansowych od osób pracujących do emerytów, co wymaga dodatkowych aktywności ze strony państwa. W Polsce poziom wydatków przekazywanych na świadczenia emerytalne stanowi

³ Prognozy pokazują, że do 2060 r. mediana wieku ludności w Polsce osiągnie wartość 51,2 i tym samym będzie jedną z najwyższych w Europie.

4,7% PKB, co powoduje konieczność zwiększenia wydatków publicznych, ze skutkami negatywnymi dla całej gospodarki oraz obywateli. W 2015 r. deficyt funduszu emerytalnego wyniósł bowiem 296,5 mln złotych.

W związku z rozwojem zjawiska starzenia się ludności znaczna część społeczeństwa jest nieproduktywna – ekonomicznie zależna od osób w wieku produkcyjnym. Odpowiedzią na te zmiany jest modyfikacja wieku emerytalnego. Tworzy się tym samym określona struktura społeczna, w której społeczeństwo określa, kto ma pracować, a komu przysługują świadczenia emerytalne. Wydłużenie długości życia jest zatem równoznaczne z wydłużeniem aktywności zawodowej osób starszych. Działanie takie jest niezbędne celem zachowania odpowiednich proporcji między grupą osób w wieku produkcyjnym a osobami w wieku poprodukcyjnym, uwzględniając względną stabilność systemu emerytalnego. Konstrukcja systemu emerytalnego wymaga ewaluowania wraz z otoczeniem demograficznym państwa, gdyż w przeciwnej sytuacji stanie się on nieadekwatny do otaczającej rzeczywistości.

5. Zakończenie

Proces starzenia się społeczeństwa związany ze zmianą reżimu reprodukcji populacji z formy tradycyjnej na nowoczesną obecnie traktowany jest jako główne wyzwanie, z jakim zmierzyć musi się państwo. Wymienione przeobrażenia przyczyniły się bowiem do bezpośredniej zmiany struktury wieku populacji – zmniejszenia liczby urodzeń oraz wydłużania się przeciętnego trwania ludzkiego życia.

Starość demograficzna jest nieodłącznym elementem współczesnego społeczeństwa, co generuje konflikty między generacjami. Polska polityka społeczna wobec osób starszych dopiero się kształtuje, a system zabezpieczeń emerytalnych podlega ciągłej przebudowie. Ubezpieczenia społeczne odgrywają zasadniczą rolę w zakresie wsparcia seniorów.

Sytuacja demograficzna ludności w Polsce ma wyraźnie negatywne skutki dla wszystkich sfer życia społecznego. Ograniczenie dzietności prowadzi do pogłębienia zapaści demograficznej, co jest niekorzystne dla systemu emerytalnego.

Skutki zmian demograficznych dla systemu emerytalnego w Polsce wiążą się przede wszystkim ze wzrostem liczby beneficjentów systemu, prowadząc tym samym do sukcesywnego wydłużania się przeciętnego okresu, w jakim pobierane są emerytury. Nie bez znaczenia pozostaje tu również konstrukcja systemu, która umożliwia wcześniejsze przechodzenie na emeryturę.

Reforma systemu emerytalnego doprowadziła do osiągnięcia względnej stabilności systemu w stosunkowo długim okresie, jednakże nastąpiło to kosztem jego adekwatności. Wydłużenie wieku emerytalnego traktowane powinno być jako działanie zmierzające do zwiększenia aktywności zawodowej osób starszych, gdyż samo podniesienie wieku staje się działaniem mało skutecznym.

Zmiany struktury demograficznej zachodzą w szybkim tempie, zwiększając tym samym presję na system zabezpieczenia emerytalnego. Zjawisko starzenia się społeczeń-

czeństwa nie może być zatem traktowane jako proces zaskakujący, zaskakująca jest jedynie intensyfikacja tego zjawiska.

Literatura

- Eurostat, 2012, *The 2012 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies*, European Commission, European Economy.
- GUS, 2014a, *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, Warszawa.
- GUS, 2014b, *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014–2050*, Warszawa.
- GUS, 2016, *Matżeństwa oraz dzietność w Polsce*, Warszawa.
- Jurek Ł., 2012, *Zmiany systemu zabezpieczenia emerytalnego w dobie demograficznego starzenia*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu.
- Kielkowska M., 2013, *Rynek pracy wobec przemian demograficznych*, Instytut Obywatelski, Warszawa.
- Szymkowicz E., 2012, *Zmiany w konstrukcji systemu emerytalnego w Polsce*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Rzeszów.
- ZUS, 2012, *Prognoza wpływów i wydatków Funduszu Ubezpieczeń Społecznych na lata 2011–2015*, Warszawa.